

**Kodrate Manungsa Sajrone Antologi Geguritan “Garising Pepesthen” Anggitane R. Bambang
Nursinggih (Tintingan Struktur lan Stilistika)**

Lindawati

Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya,
fitri.utomo@yahoo.co.id

Abstrak

Geguritan sajrone antologi geguritan *Garising Pepesthen* mujudake karya sastra kang nduweni struktur sing mangun geguritan mangun geguritan mau. Wujud struktur geguritan yaiku struktur lair lan struktur batin. Salah sawijine wujud struktur lair yaiku tembung. Tembung sajrone geguritan mujudake tembung-tembung kang pinilih kang trep lan endah kanggo makili rasa pangrasane kang arep diwedharake panggurit. Kanggo mujudake bab mau Nursinggih nggunakake pamilihing tembung lan lelewaning basa kang maneka warna. Panliten iki mujudake panliten kang nggunakake metode *hermeneutik* kanthi menehi tafsiran marang dhata kang diklumpukake. Dhata kang ditliti, diklumpukake nggunakake teknik *reduction* lan *selection*. Dhata kang digunakake arupa tembung, *frase*, *klausa* lan ukara sajrone antologi geguritan *Garising Pepesthen* kang tumuju marang tintingan struktur lan stilistika. Asile panliten nuduhake yen tema kang paling onjo yaiku tema sosial mligine kang nuduhake kodrate manungsa. Wujud pamilihing tembung akeh kang gegayutan lan nyengkuyung anane kodrate manungsa. Bab lelewaning basa, Nursinggih nggunakake purwakanthi, personifikasi, simbolik lan hiperbola. Bab titikane panggurit nuduhake yen Nursinggih nduweni titikan arupa tipografi kang rata tengah, pamilihing tembung kang gegayutan klawan kodrate manungsa, uga panganggane basa kang arang digunakake ing padinan. Bab pigunane geguritan nuduhake yen geguritan sajroning antologi geguritan *Garising Pepesthen* nduweni piguna minangka sarana panggulawenthah, sarana panglipur lan sarana dhokumentasi.

Abstrak

Geguritan dalam antologi geguritan *Garising Pepesthen* merupakan karya sastra yang memiliki struktur yang membangun geguritan tersebut. Wujud dari struktur geguritan yaitu struktur lahir dan batin. Salah satu bentuk dari struktur lahir adalah kata. Kata dalam geguritan merupakan kata-kata terpilih yang sesuai dan indah untuk mewakili perasaan yang akan disampaikan seorang penyair. Untuk mewujudkan hal tersebut, Nursinggih menggunakan *diksi* dan gaya bahasa. Penelitian ini merupakan penelitian yang menggunakan metode *hermeneutik* dengan memberikan tafsiran pada data yang terkumpul. Data yang diteliti, dikumpulkan menggunakan teknik *reduction* dan *selection*. Data yang digunakan dalam penelitian ini adalah kata, frase, klausa, dan kalimat yang dapat dianalisis dengan kajian struktur dan stilistika. Hasil penelitian menunjukkan bahwa tema yang menonjol adalah tema sosial yang menunjukkan kodrat manusia. Wujud pemilihan kata banyak yang berhubungan dengan kodrat manusia. Di dalam bab gaya bahasa jenis-jenisnya adalah purwakanthi, personifikasi, simbolik dan hiperbola. Bab kekhasan penyair menerangkan bahwa Nursinggih memiliki kekhasan berupa tipografi yang rata tengah, pemilihan kata yang berhubungan dengan kodrat manusia, juga penggunaan bahasa yang jarang dituturkan dalam kehidupan sehari-hari. Bab kegunaan yang terkandung dalam geguritan, penelitian ini menjelaskan bahwa geguritan dalam antologi geguritan *Garising Pepesthen* mempunyai kegunaan sebagai sarana mendidik, sarana hiburan, dan sarana dokumentasi.

PURWAKA

Karya sastra mujudake salah sawijine wujud seni asil reriptane manungsa kang kaanggit kanthi pamikir kang jero. Tuwuhe karya sastra awit saka anane kadadean-kadadean utawa kanyatan urip kang sabanjure diolah, didhapuk, lan dilarasake karo imajinasine pengarang, saengga bisa dadi sawijining karya sastra. Geguritan mujudake sawijining karya sastra sing nduweni tujuwan minangka reriptan kang bisa dirasakake, dingerteni, uga didadekake sarana panggulawenthah tumrap urip ing bebrayan (*dulce at utile*). Karya sastra ora bisa uwal saka basa. Basa minangka bekalane kasusastran. Laras karo andharan mau, geguritan mujudake karya sastra kang nggunakake basa kang

padhet lan mentes nanging kebak karo makna. Kejaba iku, geguritan uga nggunakake basa kang endah lan *khas*. Saben panggurit nduweni gaya kang seje lan khas kang mbedakake siji lan sijine. kang arupa piwulang bisa ditampa dening pamaos kanthi becik.

Antologi geguritan *Garising Pepesthen* mujudake antologi geguritan anggitane R. Bambang Nursinggih. Antologi geguritan *Garising Pepesthen* dumadi saka 100 geguritan. Geguritan mau akeh-akehe ngandharake kadadean-kadadean ing sakiwa tengene panggurit kang ndumuk rasa-pangrasa, kaya ta katresnan, religi, uga ngenani owah gingsire jaman.

Garising pepesthen nduweni makna apa-apa kang wis ginarisake dening Pangeran. Paling ora,

saka geguritan karyane Nursinggih, nyurasakake menawa nasib kang dialami dening sawijining pawongan iku sejatine kang nemtokake dhiri pribadine dhewe. Manungsa minangka *individu* kang *berdaulat* kudu bisa nggunakake *kedaulatane* kanggo ngowahi nasibe. Manungsa kang nduweni gegayuhan becik, kudu gelem mbudidaya kanthi tumemen uga ditambah donga panuwun kang ngiringi.

Awit saka anggane bisa narik kawigaten, geguritan karya Nursinggih kang mawa basa endah lan *khas* mau bisa didadekake objek panliten kang bakal kaleksanan. Panliten kanthi objek geguritan-geguritan sajrone AGGP mujudake panliten kang nggunakake titingan struktur lan stilistika. Panliten kang arep kalaksanan bakal nengeneke struktur batin kalebu aspek tematik lan aspek makna, saliyané iku uga ngenani analisis stilistik dhewe kang dumadi saka pamilihing tembung lan lelewaning Basa.

Geguritan yaiku ekspresi pamikir kang bisa nuwuhake rasa pangrasa lan nggugah imajinasi pancadriya ing sawijining basa kang nggunakake basa kang tumata lan nduweni wirama (Pradopo, 2005:7). Geguritan mujudake struktur kang kasusun saka unsur pambangun. Unsur-unsur kasebut gegayutan antara siji lan sijine sarta ora bisa dipisahake. Struktur geguritan diperang dadi loro, yaiku struktur batin lan struktur fisik. Sajrone struktur batin geguritan kadhapuk ing antarane: rasa, nada, tema lan amanat. Sajrone panliten iki unsur batin puisi kang dirembung mung awujud tema lan amanat.

Stilistika tegese ilmu ngenani lelewaning basa, yen style ngandharake ngenani cara-cara kang khas, kepriye ngandharake bab kanthi cara tartamtu, saengga tujuwan kang dikarepake bisa kalaksanan kanthi maksimal (Ratna, 2013:3). Umume studi stilistika diterapake ing sastra modern kang awujud tulisan. Yen dibandingne gancaran lan drama, geguritan paling asring diteliti kanthi nggunakake titingan stilistika, amarga geguritan nggunakake basa kang luwih padhet sahingga nduweni ciri-ciri stilistika.

Stilistika digunakake minangka piranti kanggo ndhudhah panganggane lelewaning basa sajrone karya sastra. Miturut Keraf (2005:87) pamilihing tembung yaiku kasaguhaning sawijining tembung bisa nuwuhake gagasan-gagasan kang trep ing imajinasi pamaos lan pamiarsa kang trep karo apa kang dipikirake lan dirasakake dening panulis lan pamicara. Kanggo milah-milah lan ngolehake satembung utawa tetembungan kang dianggep trep, panggurit ngupaya kanthi dibolan-baleni. Kadhang kala panggurit nggunakake pamilihing tembung kang mimpang saka kaidah kabasan, kepara malah nggunakake basa kang dianggep aneh. Tujuwane supaya tetembungan mau bisa nggambarake lan makili uneg-uneg lan rasa pangrasane pangripta kang diwujudake ing sawijining karya sastra.

Lelewaning basa yaiku cara sawijining panggurit kanggo ngandharake gagasane kanthi media utawa sarana basa kang endah lan selaras sarta kuwagang nuwuhake makna lan swasana kang ndumuk daya intelektual lan emosi sawijing pamaos (Aminuddin, 2013:72). Saka panganggane lelewane basa bisa dimangrteni ciri khase panganggit sajrone ngripta karya sastra. Saben panganggit nduweni ciri kang beda sajrone ngandharake gagasane. Wujud Lelewane basa kang kinandhut sajrone Antologi geguritan *Garising Pepesthen* yaiku Lelewane basa retosis arupa purwakanthi guru sastra, purwakanthi guru swara lan purwakanthi lumaksita. Sabanjure lelewane basa pambandhing arupa personifikasi, simbolik lan hiperbola. Banjur kang pungkasan ngenani citraan.

Panliten iki nduweni gegayutan klawan kodrate manungsa. Kodrat utawa garising pepesthen yaiku kuwasaning Pangeran marang titahe. Wujude bisa arupa jodho, rejeki, urip lsp. Maneka warna tumindak manungsa anggane ngadhepi garising pepesthen ndadekake tuwuhing rong aliran kang nduweni pamawas kang seje ngenani pepesthen. Aliran loro mau yaiku aliran Qadariyah lan aliran Jabariyah. Aliran Qadariyah ndarbeni pamawas menawa manungsa nduweni kedaulatan lan kekuwatan kanggo mujudake tumindake. Kanthi teges liya manungsa nduweni hak kanggo ngowahi kahanane uripe. Seje banget karo aliran Jabariyah kang ngandharake yen manungsa babar pisan ora nduweni kabebasan kanggo nemtokake kahanane. Uripe manungsa wis pesthi dadi tanggungjawabe Pangeran (<http://gusriwandi.blogspot.com>).

METODE

Sesambungan karo ancas saka panliten iki, yaiku nganalisis struktur lan aspek stilistik, saengga titingan kang digunakake sajrone panliten iki yaiku titingan struktur lan stilistika. Titingan struktur kapunjerake tumrap struktur batine yaiku bab tema lan makna, dene titingan stilistika kanggo nganalisis bab pamilihing tembung lan lelewaning basa kang digunakake dening panggurit. Metode panliten sastra minangka cara sistematis kang dipilih kanggo panliten kanthi cara nimbang-nimbang wujud, isi, lan sipate sastra, minangka objek kang ditintangi. Angggone milih sawijine metode iku kudu nyelarasake karo bab sing bakal diteliti. Ing panliten iki bakal nggunakake metodhe *hermeneutik*. metodhe iki kagunakake kanggo menehi tafsiran saka saben-saben dhata kang pinilih.

Sumber dhata saka panliten kang bakal dileksanakake yaiku geguritan kang ana sajrone antologi geguritan *Garising Pepesthen* anggitané R. Bambang Nursinggih kang sabanjure disingkat AGGP. Dhata kang digunakake sajrone pananliten iki yaiku arupa tembung, *frase*, *klausula* lan ukara sajrone geguritan anggitané R. Bambang

Nursinggih kang tumuju marang tintingan struktur lan stilistika.

Metodhe kanggo nglumpukake dhata mau nggunakake metodhe *reduction* utawa *selection*. *reduction* yaiku nyeleksi dhata kanthi cara munjerake marang dhata kang dibutuhake miturut *kriteria* kang ditemtokake (Siswanto, 2010:74). Kajaba iku uga nggunakake metodhe klasifikasi. Klasifikasi yaiku upaya kanggo milah-milah lan nggolongake data adhedhasar kategori tartamtu kang digunakake sajrone nindakake panliten. Anggone nglasifikasekake data adhedhasar punjere panliten.

ASILE PANLITEN

Andharan ngenani asile panliten kaperang dadi patang sub bab. Kapisan ngandharake aspek struktur batin kalebu aspek tematik lan makna geguritan kang kapilih. Kaping pindhane, analisis stilistik kalebu babagan pamilihing tembung lan lelewaning basa kang digunakake panggurit nalika ngrantam geguritan. Kaping telune ngenani titikane panggurit, dene kang pungkasan bakal kagambarake pigunane geguritan tumrap masyarakat.

STRUKTUR BATIN SAJRONE AGGP

Sajrone sub bab iki bakal kaandharake ngenani aspek tematik sarta makna kang kinandhut sajrone AGGP anggitane R. Bambang Nursinggih.

Aspek Tematik

Aspek tematik mujudake perangan kang gegayutan karo tema. Tema yaiku pamawas dhasar kang kinandhut sajrone karya sastra uga teks minangka struktur semantis kang gegayutan antara siji lan sijine. Tema sajrone reriptan sastra lumrahe tuwuh saka anane pengalaman kang ditemokake ing saben dinane, bisa uga ngenani perkara-perkara kang dialami dening masyarakat.

Geguritan-geguritan kang ana sajrone AGGP, mujudake geguritan anggitane R. Bambang Nursinggih sing akeh-akehe ngrembug masalah sosial. Masalah sosial mau, luwih mligi ngenani kodrate manungsa sajrone urip panguripan. Bab mau cundhuk klawan irah-irahane antologi geguritan yaiku “Garising Pepesthen”.

Yen dideleng saka pamawas ngenani kodrat, yaiku aliran Qodariyah lan Jabariyah, Nursinggih minangka panggurit nduweni pamawas ing tengah tengah. Tegese ora mutlak cundhuk marang salah sawijine aliran. Bisa dideleng saka pethikan iki:

*Marang kang durung kasil, aja nglokro ing
anggayuh luhur*

*Lamun wus tumapaking tulis tangeh wurung,
sanajan binendung*

*Ayo gumregah, kang sengkut sinau, tebusen mawa
laku prihatin,*

Murih angen angen kang mrucut bali kesaut

(ALMK. pd 5. gtr 1-4)

Pethikan geguritan mau nuduhake menawa manungsa nduweni kewajiban kanggo mbudidaya, ikhtiyar kanthi tumemen, banjur asile dipasrahake marang Pangeran. Sejatine Pangeran ora bakal ngowahi kahanane titah, kajaba gelem ngowahi kahanane kanthi usahane dhewe. Dadi intine sapa wae sing pengen nggayuh kamulyan, kudu gelem rekasa, nindakake usaha kanthi kairing donga panuwun marang Pangeran.

Makna Geguritan

Makna geguritan pinilih, akeh-akehe ngandharake ngenani kodrate manungsa. *Garising pepesthen* nuduhake samubarang kang wis ginarisake dening Pangeran. Apa-apa kang ginarisake Pangeran bisa arupa anane rina-wengi, panas-udan, susah-senang sarta urip, mati, rejeki lan jodho sawijining pawongan kang wis tinulis pesthi.

Geguritan geguritan sajrone antologi geguritan *Garising Pepesthen* nuduhake yen manungsa nduweni *kedaulatan* utawa kabebasan kanggo ngowahi kahanane utawa kodrate supaya luwih becik. Manungsa kudu mbudidaya kairing donga kang tumemen dene asile diderhake marang Pangeran.

ANALISIS STILISTIK SAJRONE AGGP

Sajrone sub bab iki bakal kaandharake analisis stilistika kalebu pamilihing tembung lan lelewaning basa sajrone antologi geguritan “*Garising Pepesthen*” anggitane R. Bambang Nursinggih.

Pamilihing Tembung

Ing bab pamilihing tembung panggurit nggunakake tetembungan kang trep kanggo nggambarake bab kang pengin diwedharake dening panggurit. Kajaba trep kanggo nggambarake bab kang bakal diwedharake, panggurit uga milih tembung kang laras swarane karo tembung liyane angkahe kanggo nuwuhake wirama kang endah sarta kanggo nyengkuyung maknane geguritan. Tembung-tembung kang kapilih uga tetembungan kang nggambarake kodrate manungsa sajrone urip panguripan. Kabukten saka pethikan iki.

.....
*Nanging gedhe **angsare** mrabawani pepere watak
angkuh kumalungkung*

(ALMK pd 3. gtr 7.)

Tembung ‘angsare’ sajrone gatra nduweni teges dayane. Tembung ‘angsare’ digunakake kanggo nglarasake karo tembung sabanjure ‘pepere’, saengga reroncene tetembungan mau bisa nuwuhake rasa endah. Kaendahan kang diasilake jalaran rong tembung mau nunggal swara, yaiku padha-padha nuwuhake swara /e/ ing pungkasan tembung. Kajaba endah, tembung ‘angsare’ uga

mujudake tembung kang arang kagunakake ing padinan.

.....
*Isih akeh dalan **rumpil** kang nyandhung lan mbebidhung*

.....
(ALMK. pd 3. gtr 4.)

Tembung ‘rumpil’ ing ukara nduweni teges dalan kang angel ambah-ambahane. Sajrone geguritan iki, tembung ‘rumpil’ sing dikarepe panggurit dudu kaya teges wantahe, nanging tembung mau ngemu surasa kodrate manungsa kang nampa pacoban utawa bebendhu sajrone uripe. Pacoban utawa bebendhu mau sing ndadekake manungsa kudu tetep greget, ora nglokro, mbudidaya nggayuh urip kang luwih becik.

Lelewaning Basa Sajrone AGGP

Wujud lelewaning basa sing bakal dionceki kaperang dadi loro yaiku lelewaning basa retorik lan lelewaning pambandhing.

Lelewaning Basa Retorik

Lelewaning basa retorik kang ngrengani geguritan sajrone AGGP ing antarane yaiku purwakanthi guru sastra, purwakanthi guru swara lan purwakanthi lumaksita. Amrih gamblange, setiteknane wedharan iki.

Purwakanthi Guru Sastra

Panganggane purwakanthi guru sastra kabukten saka pethikan iki.

.....
*Tanpa tininting tuna lan bathi
Wigatine bisa nyembadani kapti
Nggadhang bathi uwal **king kingkin***
(AS. pd 1. gtr 7-9)

Saka pethikan mau, kabukten yen geguritan AS nggunakake purwakanthi guru sastra /t/. Panganggane tembung ‘tanpa’, ‘tinting’, lan ‘tuna’ padha-padha kawiwitan aksara /t/. ndadekake rerencane tetembung bisa katon endah. Kajaba iku panganggane aksara /t/ uga bisa nuwuhake rasa pegel, lan ora nyenengake. Bisa dideleng saka gatra ‘tanpa tinting tuna lan bathi. Aksara /t/ sing kagunakake nuwuhake rasa anyel awit anane gegambaran pawongan kang waton tumindak, sakarepe dhewe, ora dideleng kepriye mengko dadine.

Saliyane iku uga kabukten saka pethikan geguritan *Aja Lengus Mundha Kesiku* iki.

.....
Kepara kang cubluk, lumuh ngalor ngidul nenurun lakune mulus,
(ALMK. pd 2. gtr 4)

Pethikan geguritan mau nuduhake anane purwakanthi guru sastra aksara /l/. Purwakanthi guru sastra bisa dideleng saka tembung ‘cubluk’, ‘lumuh’, ‘ngidul’ ‘lakune’, lan ‘mulus’. Anane rerencane tetembungan kang nggunakake

purwakanthi guru sastra aksara /l/ ndadekake rasa endah lan manteb.

.....
Kinanthan sajimpit santi pujine swargi

.....
kang rumpil kebak krikil, kasasak gawe gempiling ati

(BL. pd 1. gtr 3,5)

Sajrone geguritan BL tinemokakae purwakanthi guru sastra loro yaiku aksara /s/ lan aksara /k/. Purwakanthi guru sastra /s/ bisa dideleng saka panganggane tembung ‘sajimpit’, ‘santi’, lan ‘swargi’. Tetembungan kang nunggal aksara /k/ mau ndadekake geguritan katon luwih endah. Saliyane iku uga nuduhake kahanan sing ora kepenak lan ora nyenengake. ‘sajimpit santi puji swargi’ nggambarake kahanan bocah lola kang tininggal wong tuwa, uripe amung njagakake donga panuwun saka swargi wong tuwane.

Sabanjure yaiku purwakanthi guru sastra /k/. Panganggane purwakanthi guru sastra /k/ bisa dideleng saka tembung ‘kang’, ‘kebak’, ‘krikil’, lan ‘kasasak’. Rerencane tetembungan kang nggunakake aksara /k/ nuduhake kahanan ora nyenengake uga ora kepenak. ‘kang rumpil kebak krikil, kasasak gawe gempiling ati’ ngemu teges kodrate manungsa sing kudu ditampa sajrone nglakoni uripe. Kodrate arupa pacoban sing gawe gorehe ati.

Purwakanthi Guru Swara

Purwakanthi guru swara kabukten saka andharan iki.

Beja, cilaka, bebasan cangkriman saumpama,

.....
Ananing mamrih siswa nduweni dugakira lan udanegara
(ALMK. pd 1. gtr 1,6)

Pethikan mau nuduhake anane purwakanthi guru swara /a/. Purwakanthi guru swara /a/ bisa diwawas saka tembung ‘beja’, ‘cilaka’, ‘saumpama’, ‘siswa’, ‘dugakira’ lan ‘udanegara’. Panganggane tetembungan kang nunggal swara bisa nuwuhake rasa endah nalika diungokake.

.....
Cuwa, cilaka kang tinampa
(Ap. pd 2. gtr 3-4)

Tembung ‘cuwa’, ‘cilaka’ lan ‘tinampa’ ing pethikan kuwi nuduhake anane purwakanthi guru swara /a/. panganggane purwakanthi guru swara /a/ iki bisa ndadekake geguritan luwih endah yen dirungokake. Swara /a/ nduweni surasa abot lan endhek, saengga trep banget kanggo nggambarake kahanan sing ora kepenak. Kahanan nalikane pawongan ngrasa sedih jalaran rancangan kang wis tumata cabar lan babar pisan ora bisa kalaksanan. Panganggane purwakanthi guru swara /a/ uga kagunakake ing gatra liyane, kabukten saka pethikan iki.

.....

*Pranyata urip ing tanah manca tan sekeca,
nadyan sinangling kencana mulya, kepara nglelara
jiwa*

*Luwih prayoga pangupajiwa kaupaya ing nusa
rukmi*

(Ap. pd 3. gtr 4-6)

Tembung kang kacithak kandel nuduhake anane purwakanthi guru sastra /a/. Saemper karo andharan sadurunge, aksara /a/ nduweni surasa abot lan endhek. Bab mau bisa kanggo nggambarake kahanane pawongan kang lagi sedhik nggetuni sakabehe lelakone. Pada iki, menehi gegambaran ngenani TKI (Tenaga Kerja Indonesia) kang lagi ngadu nasib ing tanah manca nanging emane dheweke ora kasil.

Purwakanthi Lumaksita

Panganggone purwakanthi lumaksita sajrone AGGP bisa dideleng saka pethikan iki.

*Siswa kang taberi sinau,
Tansah ngugemi dhawuhe guru durung tamtu lulus
nalika ujian*

.....
(ALMK. pd 2. gtr 1-2)

*Siswa kang tuhu bekti,
Tan supe marang labuh labete guru*

.....
(ALMK. pd 3. gtr 1-2)

Kang kaandharake mujudake pethikan saka geguritan “Aja Lengus Mundhak Kesiku” ing pada 2 lan pada 3. Bisa dideleng menawa ing gatra kapisan pada 2 lan 3 nggunakake tembung kang padha yaiku ‘siswa’. Bab iki mbuktekake menawa geguritan ALMK iki nggunakake purwakanthi lumaksita sajrone reroncening geguritan. Seje piguna nalika kagunakake sajrone tembang, panganggone purwakanthi mau menehi piguna kanggo daya pambanget, kajaba iku uga kanggo nyengkuyung makna. Kanthi anane tembung “siswa” kang dibaleni mau nyurasakake menawa geguritan ALMK pancen ngemot pitutur tumrap para siswa.

Wujud purwakanthi lumaksita kajaba tinemokake ing geguritan ALMK, uga ana ing geguritan kanthi irah-irahan “Garising Pepesthen”, kabukten saka pethikan geguritan iki.

*Sedulur Gusti Allah ora sare,
aja kuwatir, asihe ora bakal muntir
aja kuwatir aksamane ora bakal mlintir
aja kuwatir, rahmate ora bakal wurung tumelung
aja kuwatir, Gusti Allah ora bakal pilih asih lamun
tetulung*

(GP. pd 2. gtr 1-5.)

Saka pethikan geguritan GP mau kabukten anane panganggone frasa ‘aja kuwatir’ kang

dibaleni nganti kaping papat ing saben gatra. Bab iki bisa mbangetake lan negesake makna. Kanthi frasa ‘aja kuwatir’ sing dibolan-baleni nganti kaping pat mau, panggurit pengin menehi pepenget supaya aja kuwatir karo kasusahane, awit Gusti Allah iku sejatine ora nate sare, Gusti Allah ngawuningani kahanan sakabehe umate. Panjenengane ora bakal ilang asihe marang umat kang ngugemi dhawuhe, sarta ora adoh aksamane marang sapa wae kang tumemen mertobat ngakoni sakabehe salah lan janji ora mbaleni tumindak nistane maneh. Kajaba iku, Gusti Allah ora nganti pilih asih lamun tetelung marang umate. Dadi, manungsa ora perlu was sumelang marang kuwasaning Gusti Allah.

*E alah, ru, guru,
Pancen wis dadi nasibmu*

.....
(Gr. pd 1. gtr 1.)

*E alah, ru, guru,
kaniaya temen jantrane uripmu*

.....
(Gr. pd 2. gtr 1.)

*E alah, ru, guru,
Pancen wis dadi tulismu*

.....
(Gr. pd 3. gtr 1.)

Kang kaandharake mau mujudake pethikan saka geguritan “Guru”. Tembung kang kacithak kandel mau nuduhake yen geguritan “Gr” nggunakake purwakanthi lumaksita sajrone geguritane. Tembung ‘e alah’ mujudake tembung kang biyasa diucapake dening pawongan kang lagi sambat lan nggambarake kahanan sing ora kepenak. Panganggone tembung ‘ealah’ kang diambali nganti kaping papat mau nduweni tujuwan kanggo mbangetake makna. Kajaba iku uga trep kanggo nggambarake kepriye sambate kaum guru tumrap nasib utawa kodrate sing dialami. Labuh-labete sing wis dilakoni akeh-akehe ora sumbut klawan asil kang diolehake. Luwih apese yen nganti ketaton atine jalaran dadi paran tutuhan wong tuwane siswa.

Lelewaning Basa Pambandhing

Wujud lelewaning basa pambandhing kang ngrenggani AGGP yaiku personifikasi, simbolik, lan hiperbola. Amrih cethane setitekna andharan iki :

Personifikasi

Personifikasi yaiku lelewaning basa kang nggambarake sing mati utawa ora nduweni nyawa, kaya-kaya nduweni sipat kaya manungsa. Panganggone lelewaning basa personifikasi sajrone AGGP kaya kang kaandharake iki.

.....

*Pamothahing siwi
Nujem ati gawe risi
Nggugah niat nyimpang king margi*
.....

(AS. pd 1. Gtr 4-5.)

Setitekna pethikan geguritan AS mau, gatra 'pamothahing siwi' lan 'nggugah niat nyimpang king margi'. 'pamothahing siwi' bisa ngalakoni pagaweyan 'nggugah' kaya manungsa. Dening panggurit, 'pamothahing siwi' dipadhakake kaya manungsa. Panganggone lelewaning basa personifikasi iki bisa nggampangake pamaos kanggo ngerteni geguritan.

*Lamun sasab ing sakalir pandadar,
Duhkita kang tansah ngendhih sigra luwar,
nisip sumingkir ing panguripan, rahayu kang
tansah pinanggih*
.....

(GP. pd 4. Gtr 1-3.)

Pethikan geguritan GP mau nuduhake anane lelewaning basa hiperbola. lelewaning basa bisa kadeleng saka gatra 'Duhkita kang tansah ngendhih sigra luwar' lan 'nisip sumingkir ing panguripan, rahayu kang tansah pinanggih'. Duhkita mujudake tembung aran kang ora nduwe nyawa, ora bisa mobah mosik lan muni kaya manungsa. Ing geguritan GP, panggurit madhakake 'Duhkita' kaya manungsa. Duhkita bisa nindakake pagaweyan 'ngendhih' lan 'sumingkir'. Lelewaning basa personifikasi ing geguritan iki bisa nggampangake pamaca kanggo maknani geguritan.

*Wengi
kekemul peteng
agawe legeg
nyenyet, nduleg krenteg*
.....

(MWS. pd 1. Gtr 1-4.)

Pethikan geguritan MWS mau nuduhake anane lelewaning basa personifikasi. Lelewaning basa bisa dideleng saka ukara 'nyenyet nduleg krenteg'. Ing geguritan iki, panggurit madhakake tembung 'wengi' kaye manungsa, jalaran bisa nindakake pakaryan 'nduleg'. Panganggone lelewaning basa personifikasi iki ancane kanggo mbangetake makna. Wengi kang peteng nyenyet nduleg krenteg menehi gegambaran swasana wayah manjing subuh sing isih peteng lan sepi. Sawasana kang wening ndadekake pikiran ayem, saengga bisa nuwuhake rancangan-rancangan urip sabanjure.

Kajaba kang wis kaandharake mau, uga ana lelewaning basa personifikasi liyane kang tinemokake sajrone geguritan MWS. Luwih cethane setitekne andharan iki.

.....
*Hyang Bagaskara mesem kecut uluk salam
Nyengenges patrap kang ora
pana sasmitaning alam*
.....

(MWS. pd 2. Gtr 7-8.)

Setitekna pethikan geguritan MWS mau, nuduhake anane lelewaning basa personifikasi. 'Hyang Bagaskara' sing tegese srengenge bisa nindakake pakaryan kaya manungsa. Srengenge bisa nindakake pakaryan mesem, uluk salam, lan nyengenges. Bab mau ndadekake 'hyang bagasakara' kaya nduweni nyawa lan daya. Panganggone lelewaning basa personifikasi nduweni piguna kanggo mbangetake makna awit bisa makili rasa pangrasane panggurit kang pengin nyemoni tumndake manungsa sing ora tanggap marang sasmita lan seneng tumindake sakarepe dhewe.

Simbolik

Panganggone lelewaning basa simbolik sajrone AGGP kaya kang kaandharake iki.

.....
*lan nglenggana lamun titah mung saderma
nglakoni tulis,*
.....

(GP. pd 3. Gtr 3.)

*Ealah, ru, guru,
pancen wis dadi tulismu
Luput tansah nyandhung, lamun asring nyaru
tumindake siswa kliru*
.....

(Gr. pd 3. Gtr 1-3.)

Kang kaandharake mau, pethikan saka geguritan GP lan Gr. Geguritan loro iki padha-padha nggunakake tembung 'tulis'. Tembung 'tulis' kang dikarepake ing kene ora kaya teges sanyataane yaiku serat, layang utawa coretan aksara. Tembung 'tulis' minangka simbolik saka kodrate manungsa kang wis tinulis pesthi sajrone kitab (lauhful mahfudz) dening Pangeran. Kitab mau isine ngenani jodho, rejeki lan patine manungsa dadi nalikane manungsa lair donya wis katulis kepriye kodrate.

.....
*Natkala eri kemarung tansah mbebidhung murih
kejlungup*
.....

(Gr. pd 5. Gtr 5.)

Pethikan mau yaiku pethikan geguritan Gr sing ngandhut anane lelewaning basa simbolik. Panganggone tembung kang kacithak kandel mujudake sawijining simbolik. 'Eri kemarung' minangka simbolik saka pacoba, reribed utawa bebendhu sing tansah nggawe susah lan sedhihe wong kang nampa kahanan mau. Pacoba di simbolake nganggo 'eri kemarung' jalaran eri mujudake barang kang wujud cilik, lincip kang mbebayani tumprape pawongan kang kecubles, dadi tegese kaloro tembung aran 'pacoban' lan 'eri

kemarung’ padha-padha mbebayani tumprap pawongan. Saengga pengrekadayane panggurit nyimbolake ‘pacoba’ ngango eri kemarung wis trep.

Hiperbola

Panganggone lelewaning basa hiperbola sajrone AGGP kaya kang kaandharake iki.

Tekad waja

Ngglandhang sedy

Nganglang donya

Nggege mangsa

Ngangkah ngukup radana

(Ap. pd 1. gtr 1-4.)

Setitekna pethikan mau, gatra ngglandhang sedy/ nganglang donya/ ngangkah ngukup radana. Kanggo nggambarake pangrekadayane manungsa kanggo nggolek pangan, panggurit nggunakake frasa ‘ngglandhang sedy’ lan ‘nganglang donya’. ‘Ngglandang sedy’ ngemu teges meksa sedyane utawa pepinginane kanggo nggayuh kamulyan, dene ‘nganglang donya’ yaiku ngubengi donya. Dadi, gatra mau ngemu teges pangrekadayane manungsa kanggo nggayuh pepengane supaya nggal kelakon, nganti direwangi ngubengi donya. Geguritan Ap. menehi gegambaran ngenani TKI (Tenaga Kerja Indonesia) kang lila ninggalake negarane lan nyambut gawe ing negara manca ankahe bisa kanggo nyambung urip. Panganggone frasa ‘ngglandhang donya’ lan ‘nganglang donya’ pancen katon diluwih-luwihake, nanging bab mau bisa menehi daya pambanget tumprap geguritan

.....
*Pranyata urip ing tanah manca tan sekeca,
nadyan sinangling kencana mulya, kepara nglelara jiwa*

.....
(Ap. pd 1. gtr 5-6.)

Sabanjure setitekna uga pethikan geguritan Ap. yaiku gatra ‘nadyan sinangling kencana mulya’. Gatra mau nggambarake kepriye mendah mulyane nggolek panguripan ing negara manca, asile luwih mubru tinimbang golek pangupajiwa ing negarane dhewe. Panganggone tembung ‘kencana’ utawa emas mau, awit emas lumrahe amung diduweni dening wong sugih. Dadi kanggo nggambarake kahanan kang kebak kamulyan, panggurit nggambarake kaya ‘sinangling kencana mulya’ utawa disaput emas. Wis cetha yen pangaggone tembung pancen diluwih-luwihake.

Geguritan sabanjure yaiku geguritan GP. Hiperbola kang tinemokake ing geguritan GP kaya kang kaandharake iki.

.....

Agahan nugraha ndlilir mili

.....

(GP. pd 1. gtr 9.)

Setitekna pethikan geguritan GP. Frasa ‘nugraha ndlilir mili’ nuduhake panganggone tembung kang diluwih luwihake. Lumrahe frasa ‘ndlilir mili’ iku tumprape banyu sing mili ora ana enteke utawa ora mandheg-mandheg. Sajrone geguritan iki, panggurit nggunakake frasa ‘ndlilir mili’ digathukake karo tembung ‘nugraha’. ‘nugraha ndlilir mili’ nyurasakake kanugrahan saka pangeran kang terus terusan ora ana mandhege. Pangrekadayane panggurit nggunakake tembung kang diluwih-luwihake lire kanggo menehi daya pambanget tumprap geguritan.

Citraan

Citraan kang ana sajrone AGGP bakal diandharake iki:

Citraan Pandulu

*Dina-dina klawu
mantep den pecaki*

.....

(BL. pd 1. Gtr 1-2.)

Sajrone pethikan geguritan BL nuduhake anane citraan pandulu. Warna ‘klawu’ minangka wewujudan kang bisa ditangkep dening mripat. Warna ‘klawu’ kalebu warna peteng. Frasa ‘dina-dina klawu’ nyurasakake kahanan kang ora kepenak.

*Biru, rekta lan seta
Mekar endah sumunar*

.....

(Tj. pd 2. Gtr 1-2.)

‘Biru’, ‘rekta’, lan ‘seta’ minangka wewujudan warna kang bisa ditangkep dening mripat. Panganggone citraan pandulu kaya kang anan sajrone geguritan Tj. ndadekake pamaos kaya-kaya bisa melu ndulu warna-warna kang kasebut mau.

Citraan Pangrungon

*Petoge ayam alas,
panggelake kewan tumuju pangonan,
gumeriting rodha-rodha cekar,
gumrincinging krincinging dhokar-dhokar*

.....

(MWS. pd 2. Gtr 1-4.)

Pethikan sajrone geguritan MWS mau nuduhake anane citraan pangrungon. Citraan pangrungon bisa dideleng saka ukara ‘petoge ayam alas’, ‘gumeriting rodha-rodha cekar’, lan ‘gumrincinging krincinging dhokar-dhokar’. Lumantar citraan pangrungon, panggurit pengin ngajak pamaos kanggo melu ngrungokake kepriye petoge ayam alas, gumerinting rodha cekar lan

gumrincinge krincingan dhokar nalika manjing wanci subuh.

Citraan Pangepap

.....
Getiring urip kakikis nasib,
(BL. pd 2. Gtr 4.)

Pethikan kasebut, nuduhake anane citraan pangepap sajrone geguritan BL. ‘getir’ mujudake rasa kang bisa dirasakake dening ilat. Frasa ‘getiring urip’ nggambarake kahanan urip sing sarwa ora kepenak. Anane citraan pangepap iki ndadekake pamaos kaya-kaya melu ngrasakake rasa getir sajrone urip panguripan.

.....
Esem kecut,
ngrengga pojoke lathi
(Kmdl. pd 1. Gtr 1-2.)

Pethikan geguritan Kmdl kasebut, nuduhake anane citraan pangepap sajroing geguritan. ‘kecut’ mujudake rasa kang bisa dirasakake karo indra pangepap. Anane citraan pangepap iki ndadekake pamaos kaya-kaya melu ngrasakake kepriye rasane yen diwenahi esem kang kebak nyenyengit.

Citraan Pangambu

Bacin,
Banger
.....
(Tj. pd 1. Gtr 1-2.)

Pethikan kasebut nuduhake panganggone citraan pangambu sajrone geguritan Tj. ‘bacin’ lan ‘banger’ mujudake ambu sing bisa dirasakake karo indra pangambu. Tembung ‘bacin’ lan ‘banger’ ndadeake pamaos kaya-kaya melu ngambu sawijining ambu kang ora enak.

TITIKANE PANGGURIT SAJRONE AGGP

Ing perangan iki bakal diandharake bab titikan panggurit sajrone antologi geguritan ‘Garising Pepethen’. Bab titikan panggurit kang bakal kawedhar ing perangan iki antarane tipografi, pamilihing tembung, sarta basa kang digunakake. Amrih cethane setitekna andaran iki.

Tipografi

Panganggone tipografi nduweni tujuwan kanggo mangun wujud kang narik kawigaten supaya endah dideleng dening pamaos. Tipografi geguritane Nursinggih yaiku tinulis rata tengah. Wewujudaning larik utawa pada mau bisa nuwuhake efek kang nyawiji sarta kaendahan.

Pamilihing Tembung

Sajrone geguritane, panggurit nggunakake pamilihing tembung kang nuduhake kodrat. Tembung-tembung mau tuladhane kaya Gumregah, cintraka, bebendhu, pasrah sumarah, mulya, dahuru, sarusiku, dukhita, munasika, lindhu.

Basa Kang Kagunakake

Nursinggih mujudake panggurit kang luwih seneng nggunakake basa kang arang digunakake ing padinan. Pangrekadayane panggurit mau angkahe kanggo nuwuhake kesan seje sajrone geguritan-geguritan anggitane. Kajaba iku panganggone basa mau uga kanggo nuwuhake kaendahan. Tuladhane bisa dideleng saka tembung udhu, gandheng kunca, radana lsp.

PIGUNA KANG KINANDHUT SAJRONE GEGURITAN ING AGGP

Geguritan minangka karya sastra kang tuwuh saka pangrekadayane manungsa maca kadadean-kadadean utawa kanyatan urip. Kadadean utawa kanyatan urip kang dialami banjur diolah, didhapuk lan dilarasake karo imajinasine pengarang lan diwujudake lumantar basa kang trep sarta endah. Geguritan asipat *dulce at utile*. *Dulce* yaiku endah lan bisa dirasakake lan *utile* yaiku dijupuk paedahe kanggo ngerteni urip lan panguripan. Sipat sing diduweni mau nuwuhake piguna ing saben-saben geguritan, dene pigunane geguritan sajrone AGGP anggitane R. Bambang Nursinggih tumrap kaya kang kaandharake ing iki.

Minangka Sarana Panggulawenthah

Geguritan mujudake karya sastra kang kebak pitutur lan patuladhan kang ndumuk rasa pangrasa. Karya seni awujud geguritan nduweni piguna Geguritan menehi piwulangan kanthi samudana, ora mlaha kang tundhane ngguron kanthi cetha. Piwulang kang ana sajrone AGGP yaiku piwulang bab kamanungsan, piwulang bab agama lan piwulang bab kabudayan

Minangka Sarana Panglipur

Geguritan mujudake karya sastra kang bisa didadekake panglipur uga bisa dirasakake minangka seserepan. Geguritan kang diklumpukake dadi sawijining antologi kang diwenahi irah-irahan “Garising Pepethen” akeh-akehe wis kagiyarake sajrone adicara-adicara, giyaran radio lan TV mligi dhaerah Yogyakarta lan sakupenge. Geguritan sajrone AGGP anggitane R. Bambang Nursinggih kang kagiyarake ing adicara-adicara ing antarane yaiku geguritan kanthi irah-irahan “Aja Lengus Mundhak Kesiku”, “Cubluk”, “Guru”, “Garising Pepethen”, “Butuh kang Murwat”, “Butuh Lumunturing Sih”. Geguritan kang kaandharake mau minangka saperangan geguritan kang kawacakake ing adicara-adicara perpisahan uga adicara kanggo nglelipur korban lindhu ing daerah Bantul sakupenge.

Minangka Simpenan (Sarana Dhokumentasi)

Geguritan kanthi irah-irahan “Partisara MURI Inukir Minangka Bukti”. Geguritan iki minangka pngeling-eling tumrap kesuksesane warga Ramayana Ballet Pariwisata sing wis 29 taun

tansah setya ngrungkebi kabudayan jawa. Saliyane iku uga geguritan “1 Juni 1945”. Geguritan iki minangka pangeling-eling tumrap dina kang wigati banget tumraping bangsa Indonesia. 1 Juni 1945 menehi gegambaran ngenani rasa senenge bangsa Indonesia awit ing tanggal kacithak sejarah laire Pancasila minangka umpak adeg-adege negara Indonesia.

PANUTUP

Dudutan

Geguritan-geguritan sajrone antologi geguritan “Garising Pepesthen” anggitane R. Bambang Nursinggih iki akeh-akehe nduweni tema sosial, mligine kang ana gegayutane klawan kodrate manungsa sajronine urip panguripan. Tema kang onja mau minangka dhasar pamilihing geguritan kang didadekake objek panliten. Saka analisis ngenani tema bisa diweruhi ngenani pamawase Nursinggih marang kodrat. Saka rong aliran kang nduweni pamawas seje ngenani kodrat yaiku Jabariyah lan Qodariyah, sajrone geguritan Nursinggih nuduhake yen panjenengane ora mutlak cundhuk marang salah sijine aliran mau. Aliran Jabariyah yaiku aliran kang nduweni pamawas menawa uripe manungsa wis pesthi dadi tanggungjawab pangeran, manungsa ora nduweni hak kanggo ngowahi kahanan. Seje karo aliran Qadariyah kang ndarbeni pamawas menawa manungsa nduweni kedaulatan lan kekuwatan kanggo mujudake tumindake lan ngowahi kahanane uripe. Pamawase Nursinggih manggon ing tengah-tengah antarane aliran Jabariyah lan Qadariyah. Panjenengane ndhapukake pamawas saka aliran loro mau, kanggo ngadhepi kodrate, manungsa diweneni kabebasan kanggo nglakoni, tetep mbudidaya kanggo ngowahi kahanan uripe nanging asile dipasrahake marang Pangeran kang murba dumadi.

Ing bab pamilihing tembung panggurit nggunakake tetembungan kang trep kanggo nggambarake bab kang pengin diwedharake dening panggurit. Kajaba trep kanggo nggambarake bab kang bakal diwedharake, panggurit uga milih tembung kang laras swarane karo tembung liyane angkahe kanggo nuwuhake wirama kang endah sarta kanggo nyengkuyung maknane geguritan. Tembung-tembung kang kapilih uga tetembungan kang nggambarake kodrate manungsa sajrone urip panguripan. Tuladhane tembung-tembung mau yaiku tembung dahuru, pacoban, kebenthaw, tawang, gagar pangajape, garising pepesthen lan liya-liyane.

Dene wujud lelewaning basa kang ngrenggani geguritan anggitane R. Bambang Nursinggih ing antarane yaiku lelewaning basa retorik lan lelewaning basa pambandhing. Wujud lelewaning basa retorik yaiku purwakanthi guru swara lan purwakanthi guru sastra. Dene wujud lelewaning basa pambandhing yaiku personifikasi, simbolik lan hiperbola. Panganggane lelewaning basa mau

kajaba kanggo nuwuhake kaendahan uga kanggo nyengkuyung wedhare makna, pitutur lan piweling sajrone geguritan.

Ing bab titikane panggurit, wujud tipografi kang kagunakake yaiku panulisane ditulis ing tengah ngrenggani wewujudane larik utawa pada satra saengga nuwuhake efek kang nyawiji sarta kaendahan. Wujud tipografi kang kaya ngene bisa dideleng ing sakabehane geguritan sajrone AGGP anggitane R. Bambang Nursinggih.

Ing bab basa, Nursinggih mujudake panggurit kang luwih seneng nggunakake basa kang arang digunakake ing padinan. Pangrekadane panggurit mau angkahe kanggo nuwuhake kesan seje sajrone geguritan-geguritan anggitane. Kajaba iku panganggane basa mau uga kanggo nuwuhake kaendahan.

Piguna kang kinandhut sajrone AGGP yaiku (1) minangka sarana panggulawenthah ing bab kamanungsan, agama lan kabudayan, (2) minangka sarana panglipur lan (3) minangka simpenan utawa sarana dhokumentasi.

Pamrayoga

Geguritan-geguritan sajrone AGGP anggitane R. Bambang Nursinggih sejatine mujudake geguritan kang nggunakake tetembungan kang blaka utawa nduweni teges wantah, nanging arang digunakake ing padinan saengga panliti isih adoh saka kasampurnan anggone napsirake sarta nggoleki makna kang kinandhut sajrone geguritan-geguritan mau.

Kajaba iku, panliten iki amung ngrembug bab struktur batin lan analisis stilistik. Struktur batin kang gegayutan klawan aspek tematik lan makna, dene analisis stilistik kalebu pamilihing tembung lan lelewaning basa. Panliten ngenani bab kang wis kaandharake mau perlu dianakake maneh kanthi tumemen supaya bisa ngasilake tintingan kang luwih apik, trep lan trewaca. Anane panliten kaya kang kaandharake mau diajab bisa nambah khasanah ilmu ing babagan kasusastran jawa, mligine ngenani geguritan.

KAPUSTAKAN

Aminuddin.2013. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: Sinar Baru Algesindo

Chaer, Abdul. 2002. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.

Damayanti.2013. *Buku Pintar Sastra Indonesia*.Yogyakarta: Araska

Darma, Budi. 2004. *Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pusat Bahasa

Endraswara, Suwardi.2011. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Caps

- Keraf, Gorys. 2005. *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: Gramedia
- Nurgiyantoro, Burhan. 1998. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- Nursingih, R. Bambang. 2010. *Arak-arakan Geguritan Garising Pepesthen*. Yogyakarta: Arindo Nusa Media
- Padmosoekotjo.S. 1953. *Ngengrengan Kasusatran Djawa*. Yogyakarta: Hien Hoo Sing
- Pradopo, Djoko Rahmat dkk. 2001. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Hanindita Graha Widia
- _____. 2005. *Pengkajian Puisi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- Purnomo, S Bambang. 2011. *Kesastraan Jawa Pesisiran*. Surabaya: Bintang
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- _____. 2013. *Stilistika kajian Puitika Bahasa, Sastra dan Budaya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Rifan, Ahmad rifa'i. *Karena Allah tidak tidur, 7 wasiat rasullulah untuk mengubah nasib* 2011. Az Zahra media. Yogyakarta
- Sayuti, A. Suminto. 2002. *Berkenalan dengan Puisi*. Yogyakarta: Gama Media
- Siswantoro. 2010. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Putaka Pelajar.
- Sudjiman, Panuti. 1993. *Bunga Rampai Stilistika*. Jakarta: Grafiti
- Supriyanto, Teguh. 2009. *Stilistika dalam Prosa*. Jakarta: Pusat Bahasa
- Surana. 2007. *Fonetik Fonologi*. Surabaya: Bintang
- Teew.A. 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra*. Jakarta. Girmukti Pasaka
- Tjahjono Tengsoe. 2011. *Mendaki Gunung Puisi ke Arah Kegiatan Apresiasi*. Malang: Banyumedia Publishing.
- Tim ISBD Unesa. 2008. *Ilmu Sosial Budaya Dasar*. Surabaya: Unesa University Press
- Wellek, Rene dan Warren, Austin. 1993. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia
- misa-azilcia.blogspot.com. Hakikat Manusia dan Kodrat Manusia. Diakses 31 Maret 2014
- <http://gusriwandi.blogspot.com>. Aliran Dalam Ilmu Kalam (Qodariyah dan Jabariyah). Diakses pada 13 April 2014
- <http://syafie.blogspot.com>. Aliran Teologi Islam Jabariyah Dan Qadariyah - Akidah Filsafat. Diakses 13 April 2014